

7.

Varjomaailma – verkkopalvelusta apua vanhempien päihteidenkäytöstä kärsiville lapsille ja nuorille

Mira Roine, YTM, tutkija

Emilia Pakkanen, sosionomi (AMK), ohjaaja

Olen usein todella väsynyt koulun jälkeen, nukun yleensä n. 2-6 tuntia ja joskus en ehdi syödä aamupalaa. Koulusta tultuani yleensä ketään ei ole kotona (...) Jonkin ajan kuluttua isäni saapuu kotiin. Hän on juuri hakenut pikkusiskoni tarhasta. Sitten se alkaa taas; kuulen huoneeseeni asti kuinka hän ryhtyy taas kaksin käsin juomaan kaljaa, kuulen kuinka availee kaljapulloja. Silloin kyllä olen niin turhautunut, tiedän mitä on tulossa... Äiti saapuu kotiin. Ei aikaakaan kun syntyy taas hirveä riita.

(Ote tutkimusaineistosta)

7.1 Johdanto

Elämä päihteitä liiallisesti käyttävän vanhemman kanssa aiheuttaa lapselle usein monenlaisia huolia ja ongelmia. Lapsi voi esimerkiksi pelätä tai hävetä vanhempaansa tai vältellä ystävien kutsumista kylään vanhemman arvaamattoman käytöksen vuoksi. (Itäpuisto 2008a, Pelto-

niemi 2005.) Vanhemman omasta mielestään harmitonkin päihteidenkäyttö voi näyttäytyä lapsen kannalta haitallisena ja jopa pelottavana asiana (Itäpuisto 2005).

Vanhempien päihteidenkäytöstä kärsivistä lapsista on olemassa vain vähän tutkittua tietoa. Kattavimmin ilmiön yleisyyttä on Suomessa selvitetty osana A-klinikkasäätiön Lasinen lapsuus -toimintaa toteutetuilla väestögallupeilla vuosina 1994, 2004 ja 2009. Kyselyissä on selvitetty suomalaisten lapsuudenkodissaan kokemaa päihteiden liikakäyttöä. Vuoden 1994 kyselyssä 16 % suomalaisista kertoi lapsuudenkodissaan käytetyn liikaa päihteitä; kymmenen vuotta myöhemmin näin vastanneiden osuus oli 19 % ja vuonna 2009 peräti 23 %. Yhä useampi suomalainen on siis todistanut lapsuudenkodissaan hyvinkin runsasta päihteidenkäyttöä. Tällä hetkellä lapsuuttaan liiallisesti päihteitä käyttävien vanhempien kanssa elävien lasten lukumäärästä ei kuitenkaan ole juuri tietoa, sillä esimerkiksi Lasinen lapsuus -kyselyt keskittyvät suomalaisen aikuisväestön kokemuksiin (lasten kokemuksista ks. kuitenkin Holmila & Ilva, tulossa, Heikkilä 2005).

Tässä artikkelissa kuvaamme osana A-klinikkasäätiön Lasinen lapsuus -toimintaa kehitettyä Varjomaailma-verkkopalvelua (www.varjomaailma.fi) ja sen sovellusmahdollisuuksia vanhempien päihteidenkäytöstä kärsivien lasten auttamistyössä. Yli kaksikymmenvuotinen Lasinen lapsuus -toiminta tähtää siihen, että vanhempien päihteidenkäytöstä huolta ja haittoja kokevat lapset saavat nykyistä paremmin tarvitsemaansa apua ja tukea. Tavoitteeseen pyritään muun muassa lapsia työssään kohtaaville ammattilaisille suunnattujen koulutusten ja koko väestölle kohdennettujen viestintäkampanjoiden keinoin (ks. tarkemmin www.lasinenlapsuus.fi). Viimeisimpänä avauksena toiminnassa on vanhempien päihteidenkäytöstä kärsivien lasten auttaminen Internetin välityksellä.

Keväällä 2008 avattu Varjomaailma on suunnattu 12–18-vuotiaille vanhempien päihteidenkäytöstä huolta tai haittoja kokeville lapsille ja nuorille. Varjomaailma -sivuston yhtenä toiminnallisuutena on sarjakuvakone, jota käyttäen lapset voivat kertoa tarinansa sarjakuvan keinoin. Lapset voivat julkaista sivustolla myös itse kirjoittamansa tarinan.

Vuoden 2009 alussa Varjomaailma -verkkopalveluun avattiin lisäksi oma keskustelufoorumi, Varjofoorumi. Tarjolla on kaikille avoimia keskustelualueita, Kysy luotettavalta aikuiselta -osio, jossa asiantuntijat vastaavat lapsia ja nuoria askarruttaviin kysymyksiin sekä sosiaali- ja terveysalan ammattilaisten ohjaamia suljettuja keskusteluryhmiä. Kuka tahansa voi lukea kahdella ensimmäisellä alueella lähetettyjä viestejä, mutta oman viestin kirjoittaminen vaatii palveluun rekisteröitymisen. Suljetut ryhmät ovat näkyvillä ainoastaan niihin ilmoittautuneille rekisteröityneille käyttäjille. (Suljetuissa ryhmissä käytävän keskustelun analyysistä ks. Roine, tulossa.)

Varjomaailma -verkkopalvelun taustalla on ajatus siitä, että kirjoittaminen tarjoaa lapsille relevantin tiedontuottamisen ja kokemusten jäsentämisen tavan. Kirjoittamalla lapsi voi parhaimmassa tapauksessa ottaa etäisyyttä omiin kokemuksiinsa ja käsitellä vaikeitakin asioita omalla tavallaan. (Helavirta 2006.) Vanhempiensa päihteidenkäytöstä kärsivät lapset voivat Varjomaailmaan kirjoittamalla jäsentää ja tehdä ymmärrettäväksi arkeaan, vaikka heidän mahdollisuutensa esimerkiksi vanhemman käyttäytymisen muuttamiseen ovatkin vähäiset (Itäpuisto 2005).

Tässä artikkelissa kuvailemme lasten Varjomaailmassa julkaisemien tarinoiden pääpiirteitä. Tarinoiden yhtymäkohtien kautta pyrimme hahmottamaan lasten jakamia tapoja jäsentää elämäänsä päihteitä ongelmallisesti käyttävän vanhemman kanssa. Artikkelin pohjautuu Emilia Pakkasen (2009) opinnäytetyöhön, jossa hän analysoi Varjomaailmassa vuosina 2008–2009 julkaistuja kirjoituksia. Tässä artikkelissa olemme syventäneet Pakkasen analyysiä keskittyen erityisesti kuvaamaan, miten lapset kokevat vaikean kotitilanteen ja millaisista avun- ja tuentarpeista he kertovat. Lopuksi pohdimme Varjomaailman ja muiden Lasinen lapsuus -toiminnassa kehitettyjen välineiden käyttömahdollisuuksia koulumaailmassa.

7.2 Tutkimusprosessin kuvaus

Aineisto ja menetelmät

Varjomaailma -verkkopalvelussa oli syksyllä 2009 104 lasten julkaisemaa tarinaa. Vaikka Varjomaailma on suunnattu vanhempiensa päihteidenkäytöstä eriasteisia haittoja kokeville lapsille ja nuorille, siellä julkaistut tarinat eivät kerro yksinomaan vanhemmasta ja tämän päihteidenkäytöstä. Tarinoissa käsitellään myös ystävyyssuhteita, kouluun ja yleensäkin nuoren elämänpiiriin kuuluvia asioita. Edelleen tarinoissa kuvataan kavereiden päihdekokeiluja, vanhempien erotilanteita, riitoja ja perheväkivaltaa sekä nuoren omia masennuksen tunteita. Useissa tarinoissa kerrotaan myös koulukiusaamisesta.

Koska Varjomaailma on valvottu verkkopalvelu, asiattomuuksia sisältävät tarinat on poistettu moderaattorin avulla. Emme analysoi näitä poistettuja tarinoita myöskään tässä yhteydessä. Jätämme edelleen raportoimatta yksittäisten kirjoittajien ilmoittamat taustatiedot kuten sukupuolen ja iän. On kuitenkin todettava, että Varjomaailman kävijöistä enemmistö on tyttöjä. Erityisesti verkkopalvelun keskustelupalsta on tavoittanut lähes yksinomaan tytöt. Tässä artikkelissa analysoimme kuitenkin keskustelupalstan sijaan Varjomaailmassa julkaistuja tarinoita, joita myös pojat ovat kirjoittaneet. Tosiasia kuitenkin on, että toistaiseksi Varjomaailma -sivusto on onnistunut paremmin tyttöjen palvelemisessa.

Kuvaamme tässä artikkelissa lasten ja nuorten kirjoittamien tarinoiden pääpiirteitä. Olemme etsineet tarinoiden yhtäläisyyksiä teemoittelun avulla (esim. Eskola & Suoranta 1998). Tarinoiden yhtymäkohtia kuvaamalla saadaan samalla yleisempi käsitys vanhempiensa päihteidenkäytöstä kärsivien lasten jakamista arkikokemuksista.

Aineistomme sopii sikäli hyvin omaksumamme yhteiskuntatieteellisen lapsuustutkimuksen lähtökohtiin (esim. Alanen 1992), ettemme ole tutkijoina voineet mitenkään vaikuttaa siihen, mitä lapset Varjomaailmassa kirjoittamissaan tarinoissa kertovat. Emme ole esimerkiksi tarkentavin kysymyksin ohjailleet heidän kerrontaansa, vaan lapset ovat kirjoittaneet elämästään juuri sen mitä haluavat. Tarinoiden voi

tässä mielessä ajatella tuovan aidosti esiin lasten omia jäsennostapoja ja tulkintoja.

Tässä esiteltyt, tarinoista löytämämme teemat eivät esiinny toki kaikissa Varjomaailmassa julkaistuissa lasten tarinoissa. Lasten verkkopalvelussa julkaisemat tarinat poikkeavat toisistaan suuresti pituudeltaan, muodoltaan ja aiheeltaan. Tässä kuvatut teemat ovat kuitenkin niitä, jotka tulkintamme mukaan kattavimmin jäsentävät lasten ja nuorten kirjoittamia tarinoita.

Internet -aineiston erityisyys

Lasten Internetissä julkaisemien tarinoiden analysoiminen edellyttää myös aineiston erityislaadun pohdintaa. Erilaiset Internet -aineistoja käyttävät tutkimukset ovat viime vuosikymmeninä yleistyneet myös sosiaalitieteellisen tutkimuksen kentällä. Samalla esiin on noussut uudenlaisia tutkimuseettisiä kysymyksiä esimerkiksi tutkittavien yksityisyydensuojasta. Koska Internetistä kerättäviä aineistoja on hyödynnetty tutkimuksessa vasta suhteellisen lyhyen ajan, monet eettiset kysymykset ovat vielä ratkaisematta. (King 1996, Eysenbach & Till 2001.)

Lasten kirjoittamat ja Varjomaailmassa julkaisemat tarinat ovat Internetissä kaikkien nähtävillä, joten niiden analysoimiseen ei ole tarpeen tai mahdollistakaan kysyä lasten lupaa: kaikki Varjomaailmassa joskus tarinansa kertoneet lapset eivät välttämättä enää aineistonkeruuhetkellä käytä sivustoa. Varjomaailmassa on lisäksi ollut nähtävillä tieto siitä, että tarinat ovat kaikkien Internetin käyttäjien luettavissa ja myös tutkimukseen käytettävissä. (ks. myös lasten Internetissä käymien keskustelujen tutkimisen etiikasta Roine, tulossa.)

Yleisesti Internetin anonyymeilta sivustoilta kerättävien aineistojen yhtenä rajoituksena voidaan pitää sitä, ettei tutkijalla ole keinoa varmistua esimerkiksi tutkittavien iästä tai sukupuolesta. Tässäkään tapauksessa ei voida varmuudella tietää, ovatko kaikki Varjomaailmassa tarinoitaan jakaneet itse asiassa lainkaan vanhempiensa juomisesta kärsiviä lapsia. On ehkä kuitenkin turhaa korostaa liikaa aineiston nimettömyyden mukanaan tuomia haasteita. Yhtä hyvinhän voidaan

ajatella, ettei esimerkiksi perinteistä lomakekyselyä aineistonhankinnassaan käyttävä tutkija voi useinkaan olla täysin varma informanttiansa todellisista identiteeteistä.

Toisaalta Internetin mahdollistama anonymiteetti palvelee sensitiivisiä aiheita koskettavan tutkimuksen aineistonkeruutarpeita erinomaisesti. Verkon tarjoaman kasvottomuuden turvin lapset voivat kertoa vanhemman päihteidenkäytöstä ja käsitellä tunteitaan nimettömästi. Lapset, jotka eivät välttämättä uskalla ottaa ongelmiaan puheeksi esimerkiksi koulukuraattorin kanssa, tuskin kertoisivat tarinoitaan haastattelijallekaan kasvokkaisessa vuorovaikutustilanteessa. (Holmila ym. 2008.)

7.3 Ulkopuolisuuden tunnetta ja vertaistukea – tutkimuksen tulokset

Teema 1: Koettu ulkopuolisuus

Ensimmäiseksi tarinoita yhdistäväksi teemaksi nimesimme lasten kokeman ulkopuolisuuden. Maritta Itäpuisto (2005) on aiemmin todennut vanhempien päihteidenkäytöstä kärsivien lasten mahdollisesti syrjäytyvän vertaissuhteistaan, jos lapsi ei voi kutsua ystäviään kylään esimerkiksi vanhemman ennakoimattoman käytöksen vuoksi (ks. myös Peltoniemi 2005, Roine, tulossa).

Lapset kuvaavat tarinoissaan kokemuksiaan ulkopuolisuudesta kaverisuhteissa:

Pahinta on se, etten pysty kenellekkään koulussa oikein puhua tästä, kun ystäväni koulussa ovat ”täydellisiä” tai heillä on ”täydellinen perhe”, eivät he oikein ymmärtäisi...Huoh, täytyy yrittää vaan jaksaa. Sentään pystyn purkaa tunteitani piirtämisen kautta.

Iria: Ei jaksaisi...

Koulussa aina teeskentelen, että kaikki on hyvin, vaikka todellisuudessa huudan sisälläni apua ja seison keskellä helvettiä.

Tiiuska: Mun stoori

Lasten ilmaisemat ulkopuolisuuden tunteet liittyvät nimenomaan kokemukseen siitä, että omassa perheessä on ”jotain vialla”, eikä kukaan ”täydellisessä perheessä” elävä ystävä ymmärtäisi heitä. Ulkopuolisuuden kokemukset ulottuvat myös lasten kotiin. Esimerkiksi toiselle, ei-juovalle vanhemmalle ei uskalleta kertoa omasta pahasta olost, jottei vanhempien ehkä jo ennestään rakoileviin väleihin tulisi lisää säröjä:

Mä elin sen kaiken helvetin keskellä omine ongelmineni joista en kertonu niille, ku ois vaan tullu riita sun muuta.

angeli^: mun juttu.

Cork (1970) havaitsi samankaltaisen ilmiön jo vuosikymmeniä sitten klassikoksi nousseessa teoksessaan *Unohdetut lapset*. Tekemiensä lapsihaastatteluiden perusteella Cork kuvasi, miten alkoholia ongelmallisesti käyttävien vanhempien lapset saattavat eristäytyä perhe-elämästä esimerkiksi vetäytymällä omiin oloihinsa ja pysymällä pois vanhempiensa ”tieltä”.

Corkin (1970) mukaan alkoholia ongelmallisesti käyttävien vanhempien lapset myös kaipaavat sellaista perhe-elämää, jollaista näkevät ystäviensä kotona vieraillessaan. Samaan tapaan Varjomailmassa julkaisemista tarinoita jäsentää toive ”tavallisesta” ja onnellisesta perheestä, jonka elämässä alkoholi ei näyttäisi pääroolia:

Isäni ei ole kännissä mitenkään aggressiivinen tai mitään muuta-kaan, vaan hän on silloin aika rauhallinen ja toistelee samoja lauseita. Harmittaa silti, että hän tuhlaa elämäänsä pelkkään juomiseen. En saanut koskaan tietää miltä tuntuu kun vanhemmat ovat yhdessä ja on oma välittävä isä.

Hehbeh: Menetetty aika

Aiemmissa tutkimuksissa on edelleen todettu vanhempien päihteidenkäytöstä kärsivien lasten jäävän helposti ulkopuoliseksi myös palvelujärjestelmässä (Cork 1970, Itäpuisto 2005, Peltoniemi 2005). Esimerkiksi päihdepalvelujärjestelmämme ei juurikaan huomioi päihdeongelmaisen asiakkaan lasten kokemia avun- ja tuentarpeita. Saila Kallio (2007) tutki sosiaalityön pro gradu -tutkielmassaan päihdeongelmaisten vanhempien lapsen huomioonottamista päihdetyön erityispalveluissa. Vaikka Kallio havaitsikin lapsen huomioimisen lisääntyneen 2000-luvun aikana, perhekeskeinen näkökulma vaikutti hänen aineistonsa perusteella edelleen hallitsevan suomalaista päihdetyötä. Esimerkiksi vanhemman päihteidenkäytön aiheuttamien kokemusten ja pelkojen työstäminen lapsen kanssa ei sen sijaan ollut rutiininomainen osa työskentelyä.

Lisäksi olisi tärkeää auttaa vanhemman päihteidenkäytöstä kärsivää lasta silloinkin, kun vanhempi itse ei hakeudu hoitoon tai edes tunnista päihdeongelmaansa (Cork 1970, ks. myös Itäpuisto 2005). A-klinikkasäätiön Varjomaailma -verkkopalvelu rakentuu juuri tämän idean varaan: lapsille tarjotaan apua ja tukea riippumatta siitä, onko vanhempi itse tunnistanut päihteidenkäyttönsä haitallisuutta.

Teema 2: Tukea vertaisilta ja ammattilaisilta

Lasten tarinoiden toiseksi läpileikkaavaksi teemaksi nostimme lasten kuvaukset tilanteesta selviytymisen kannalta tärkeistä avun- ja tuentarjoajista. Nämä voidaan jakaa karkeasti kahteen luokkaan. Yhtäältä lapset kuvaavat tarinoissaan vertaistuen ja viiteryhmän merkitystä jaksamisen kannalta. Toisaalta tarinoissa merkityksellistetään eri tavoin myös tukea ja apua tarjoavia ammattiauttajia.

Erityisesti kaverit ja sisarukset nousevat lasten tarinoissa tärkeiksi voimavaroiksi vaikeassa elämäntilanteessa:

Mut ilman mun ihanii serkkui olisin jo varmaa jossai hoitokodis..

MetuX: Mun elämää ..

Jaksan tätä helvettiä vain siksi, että mulla on hyvät ystävät ja ihana sisko joka on maailman tärkein mulle
angeli^: mun juttu.

Kaikilla Varjomaailmassa tarinansa kertoneilla ei kuitenkaan ole ystäviä, joille huolensa uskaltaisi kertoa. Erityisesti näille lapsille mahdollisuus tarinan anonyymiin jakamiseen muiden samankaltaisia asioita kokeneiden kanssa voi olla helpotus.

Kenellekkään en uskalla tai pysty mun asioista puhumaan. Ne tuntuu tukahduttavilta sydämessä. Liian raskaalta taakalta
Sweet Devill: Helvettiä se vain on...

Kuvaukset mahdollisista ammattiavun tarjoajista jäsenyivät ristiriitaisesti. Yhtäältä tarinoissa korostuu ammattiavun hakemisen tärkeys. Tämä näkyy esimerkiksi siinä, miten lapset kannustavat toisia verkostoviestillä kävijöitä etsimään apua ja tukea:

Muita kehotan lämpimästi hakemaan apua. Älkää jääkö valokuva elämään, niin kuin minä.
Tilu: ~ Valokuva elämää~

Vaikka toisia rohkaistaankin hakemaan apua, omalla kohdalla se kuitenkin näyttäytyy vaikeana ja usein mahdottomanakin asiana:

Mutsini lähetti mut koulu kuraattorille ku huomas et mul on jtn ongelmii. Siellä valehtelin suut silmät täyteen sille, että kaikki on hyvin. ... Toivottavasti te, joilla on ongelmia ihan missä tahansa, haette apua niihin. Koska kenenkään ei tarte oikeesti ketää niitä. Ehkä mäkin joskus teen sen, jos saan tarpeeks rohkeutta.
<3 *angeli^: mun juttu.*

Huolistaan kertominen ulkopuoliselle saattaa pelottaa esimerkiksi siksi, että lapsi ajattelee juovan vanhemman suuttuvan tai käyttäytyvän

muuten arvaamattomasti. Toisaalta ristiriitaiset kuvaukset ammattiavun merkityksestä voivat selittyä osittain sillä, etteivät lapset pysty luottamaan sellaisiinkaan aikuisiin, joilta apua olisi saatavissa. Luottamussuhteen rakentaminen voi olla vaikeaa näille lapsille, jotka ovat tottuneet pettymään aikuisten antamiin lupauksiin (vrt. Itäpuisto 2005).

Edelleen lapset saattavat myös kokea, että ammattilaisten työskentely tapahtuu heidän ohitse, mikä on luonnollisesti omiaan hankaloittamaan luottamussuhteen syntymistä. Tarinoista käy ilmi, että esimerkiksi perheen kanssa työskentelevä sosiaalityöntekijä saattaa toimia lapsen ohi kertomatta tälle työskentelyn tarkoituksista ja mahdollisista seurauksista. Lapsen käsitys ammattilaisen työstä jääkin kovin hataraksi:

Yhä enemmän äitini joi ja joi. Lopulta äitin sisko huolestui ja ilmoitti Sosiaaliviranomaisille ja meillä alkoi käydä silloin (mielestäni) Tyhmiä akkoja jotka kyselivät ihan tyhmiä (...)

Alluppa: This is my life /Alluppa

Sosiaali toimistokin oli kuvioissa jonkin aikaa, mutta sitten kun iskä suostui käymään avohoidossa (mikä ei auttanut) ne lopetti asian meidän osalta. Kai niillä oli jotain muitakin juttuja.

Tilu: ~ Valokuva elämää~

7.4 Miten koulussa voidaan auttaa vanhemman päihteidenkäytöstä kärsiviä lapsia?

Edellä esittelemämme tarinoiden pääteemat osoittavat, että vanhempiensa päihteidenkäytöstä kärsivillä lapsilla on suuri tarve puhua asioistaan. Kaikki eivät kuitenkaan uskalla kertoa vaikeasta perhetilanteestaan edes ystävilleen, saati koulukuraattorille, opettajalle tai muulle aikuiselle auttajalle (Holmila & Ilva, tulossa, Roine, tulossa). Suuri

osa vanhempiensa päihteidenkäytöstä kärsivistä lapsista jääkin yksin huolensa ja ongelmiansa kanssa. Aiheesta tehtyjen tutkimusten mukaan lapset kuitenkin toivoisivat jonkun aikuisen puuttuvan tilanteeseen ja auttavan heitä (Itäpuisto 2005, Roine 2009, Holmila & Ilva, tulossa, Roine & Ilva, tulossa).

Jotta lapset saisivat nykyistä paremmin tarvitsemansa avun, aikuisten olisi herkistyttävä huomaamaan lapsi. A-klinikkasäätiön alkuvuodesta 2010 toteuttaman kyselyn alustavien tulosten perusteella näyttää siltä, että lasten parissa työskentelevät ammattilaiset kyllä kohtaavat yleisesti vanhempien päihteidenkäytön vuoksi oirehtivia lapsia: yli 60 % sosiaali-, terveys-, nuoriso- tai opetustoimessa työskentelevistä vastaajista on kohdannut tällaisia lapsia viimeksi kuluneen vuoden aikana. Kyselyn mukaan ammattilaiset ovat myös valmiita toimimaan lasten auttamiseksi: yli 90 % vanhempien päihteidenkäytön vuoksi oirehtivia lapsia kohdanneista kertoi itse toimineensa tilanteessa jotenkin lasta auttaakseen. (Roine 2010.) Tärkeä kysymys kuitenkin on, miten tunnistaa ja auttaa niitä lapsia ja nuoria, jotka eivät oirehdi vanhemman päihteidenkäytön aiheuttamaa pahaa oloaan ongelmallisella käyttäytymisellä tai esimerkiksi opetustunteja häirikköimällä. Myös luokan hiljainen ja kiltti tyttö voi kärsiä vanhempien päihteidenkäytöstä. Näiden lasten huomaaminen ja auttaminen vaatii heitä kohtaavilta ammattilaisilta aivan erityistä herkkyyttä ja valmiutta aiheen käsittelyyn. (Itäpuisto 2008a.)

Erityisesti koulussa lapsia kohtaavilla aikuisilla – opettajilla, koulukuraattoreilla ja kouluterveydenhoitajilla – on merkittävä rooli vanhemman päihteidenkäytöstä kärsivän lapsen tukemisessa. Koulu ja siellä työskentelevät ammattilaiset ovat lapselle entuudestaan tuttuja ja siksi tuen saaminen kouluympäristössä tuntune monesta lapsesta luonnollisemmalta kuin esimerkiksi vieraan sosiaalityöntekijän tarjoama apu. (Itäpuisto 2008a.)

Yksi tapa vaikean asian käsittelemiseen koulussa on Varjomaa-ilma-sarjakuvapaketti, jota voi tilata maksuttomasti A-klinikkasäätiöltä. Sarjakuvassa seikkailevat päihteitä runsaasti käyttävien vanhempien lapset, sisarukset Hille ja Ilpo. Sarjakuvassa tarinan loppuratkaisu

jätetään avoimeksi, joten lapsi itse voi keksiä sisarusten seikkailulle mieleisensä päätöksen.

Sarjakuvan käsittelyn voi jokainen opettaja toteuttaa omalla tavallaan, mutta A-klinikkasäätiön Lasinen lapsuus toiminnassa olemme koonneet joitakin vinkkejä oppitunnin rakentamiseen aiheen ympärille (ks. tarkemmin www.lasinenlapsuus.fi/opettaja). Alkuun opettajan on hyvä valmistautua tuntiin lukemalla sarjakuva huolellisesti läpi ja miettiä tarinan herättämiä ajatuksia. Samalla voi suunnitella, mikä aiheen käsittelytapa sopisi luontevimmin omalle luokalle. Voisiko kyseeseen tulla

- Keskustelu koko luokan kesken
- Keskustelut pienryhmissä ja purku yhdessä esimerkiksi ryhmätyönä, jossa ajatukset kerätään julisteelle
- Oman tarinan kirjoittaminen/piirtäminen
- Draama/ilmaisu

Ennen sarjakuvan jakoa ja keskustelua on hyvä kertoa mistä sarjakuvassa on kysymys. Oppilaiden kanssa on syytä sopia säännöt siitä, millaista keskustelua luokassa saa käydä ja millainen on sopimatonta. Käsitellessä sarjakuvaa voidaan ensin kerrata tarina, sen hahmot, juoni, käännekohtat ja erilaiset mahdolliset loppuratkaisut. Tämän jälkeen opettaja voi virittää keskustelua esimerkiksi seuraavin kysymyksin:

- Millainen tunnelma sarjakuvassa oli?
- Mitä uskot tarinassa tapahtuvan seuraavaksi? Olisiko se mielestäsi oikea ratkaisu?
- Mitä toivoisit tarinassa seuraavaksi tapahtuvan? Millainen olo lapsille silloin jäisi? Mikä olisi eri tavalla kuin nyt? Miksi se olisi lapsille tärkeää?
- Mikä toi toivoa Hillen ja Ilpon tilanteeseen?
- Mikä tai kuka auttoi lapsia selviytymään vaikeasta tilanteesta ja kipeistä tunteista (esim. pelko, häpeä, huoli vanhemmista, viha, suru)

Sarjakuvan käsittelyn jälkeen voi olla mahdollista, että aiheen omakoh-
taiseksi kokenut lapsi haluaa jutella asiasta kahden kesken opettajan
kanssa. Toisaalta sarjakuvaa voi käyttää kahdenkeskisen keskustelun
virittäjänä esimerkiksi koulukuraattorin tai -terveydenhoitajan vas-
taanotolla. Näissä keskustelutilanteissa ammattilaisen on hyvä pitää
mielessä, ettei vanhemman käytöstä pidä puolustella tai vähätellä.
Lasta ei lohduta esimerkiksi tieto siitä, että muutkin aikuiset juovat.
Lapsen kanssa keskustellessa ei kannata myöskään tivata vanhemman
käyttämää alkoholimäärää ja pyrkiä selvittämään, onko vanhemmalla
todellinen alkoholiongelma. Jos vanhemman juominen tuntuu lapsesta
ikävältä, se on lapselle todellinen ongelma riippumatta käytetyistä al-
koholimääristä. Vanhempaa ei pidä kuitenkaan moittia lapsen kuullen,
sillä se loukkaa lasta. (Itäpuisto 2009.)

Usein lapselle riittää se, että joku lähellä oleva ihminen välittää ja
kuuntelee lapsen huolia. Lapsi kaipaa elämäänsä luotettavaa aikuista,
jota voi pitää roolimallina. Joskus pelkkä kuunteleminen ei kuiten-
kaan riitä. Jos lapsen tarpeista ei huolehdi tai hänessä on väkivallan
merkkejä, tulee ottaa välittömästi yhteys kunnan sosiaaliviranomaisiin.
Apua omaan työskentelyynsä lapsen kanssa voi ja pitää pyytää oppi-
lashuollosta, kuraattorilta, esimieheltä ja sosiaalityön ammattilaisilta.
(Itäpuisto 2009.)

7.5 Tulevaisuuden haasteet

Tässä lyhyesti kuvaamamme Varjomaailma -verkkopalvelu on osoittau-
nut siitä tehtyjen tutkimusten (Pakkanen 2009, Holmila & Ilva, tu-
lossa, Roine, tulossa) sekä sivustolla käyville lapsilta saadun palautteen
perusteella tärkeäksi paikaksi monille vanhempien päihteidenkäytöstä
kärsiville lapsille. Mahdollisuus oman tarinan jakamiseen toisten sa-
mankaltaisia asioita kokeneiden kanssa voi parhaimmassa tapauksessa

voimaannuttaa lapset avunhakemiseen myös verkon ulkopuolisessa maailmassa (ks. Roine, tulossa).

Jatkossa Varjomaailmaa kehitettäessä on kuitenkin mietittävä, miten tavoittaa kohderyhmä nykyistä laajemmin. Varjomaailmaan on toistaiseksi löytänyt vain harva vanhemman päihteidenkäytöstä huolestunut nuori. Tutkimukset vanhempien päihteidenkäytöstä antavat kuitenkin aihetta olettaa hyvinkin suuren osan suomalaislapsista kärsivän vanhempien runsaan juomisen sivuvaikutuksista (Peltoniemi 2005, Roine 2009).

Toinen tärkeä kysymys on, miksi Varjomaailma-verkkopalvelu ei ole juurikaan onnistunut vanhempiensa juomisesta kärsivien poikien tavoittamisessa. Onko niin, että vaikeiden kokemusten jakaminen kirjoittamalla sopii erityisesti tytöille? Omien kipeiden elämänkokemusten purkaminen kirjoittamalla on ehkä ylipäättään naisille sopiva kerronnan muoto. Esimerkiksi aiemmissa aihepiiristä tehdyissä tutkimuksissa lapsuuttaan alkoholiongelmaisen vanhemman kanssa ovat muistelleet erityisesti naiset (Itäpuisto 2005, Fabritius 2007). Pojille soveltuvien tukimuotojen selvittäminen jää tulevien tutkimus- ja kehittämisprojektien haasteeksi.

Lähteet

- Alanen L. 1992. *Modern childhood? Exploring the 'child question' in sociology*. Kasvatustieteiden tutkimuslaitos, Jyväskylä.
- Eskola J & Suoranta J. 1998. *Johdatus laadulliseen tutkimukseen*. Vastapaino, Tampere.
- Eysenbach G & Till James E. 2001. Ethical issues in qualitative research on Internet communities. *British Medical Journal* 32, 1103–1105.
- Fabritius S. 2007. *Selviytymistä ja haavoittumista. Naisten tarinoita vanhemman alkoholinkäytöstä*. Sosiaalityön pro gradu -tutkielma. Tampereen yliopisto, Tampere.
- Heikkilä A-V. 2005. *"Jos äiti ei tuliskaa takas" – Päihdeperheen lapsen turvallisuuden ja turvattomuuden kokemuksia läheisissä ihmissuhteissaan*. Sosiaalityön pro gradu -tutkielma. Helsingin yliopisto, Helsinki.
- Helavirta S. 2006. Lasten hyvä ja huono elämä eläytymistarinoiden valossa. Teoksessa Forsberg H, Ritala-Koskinen A & Törrönen M (toim.) *Lapset ja sosiaalityö. Kohtaamisia, menetelmiä ja tiedon uudelleenarviointia*. PS-kustannus, Jyväskylä.
- Holmila M & Ilva M (tulossa) Näkymätön uhri vai pätevä toimija? Päihteitä käyttävien vanhempien lasten mielipiteitä ja selviytymiskeinoja. Teoksessa Roine M, Ilva M & Takala J (toim.) *Lapsuus päihteiden varjossa*. A-klinikkasäätiön Raportteja -sarjan julkaisuja. A-klinikkasäätiö, Helsinki.
- Holmila M, Ilva M, Itäpuisto M & Järventaus A. 2008. Sensitive issue – vulnerable informants: Asking children and adolescents about sensitive issues on the Internet. Teoksessa Järventie I & Lähde M (toim.) *Methodological Challenges in Childhood and Family Research*. Unit Net Series; 4/2008. Tampere University Press, Tampere. Saatavissa <http://tampub.uta.fi/childhood/978-951-44-7585-6.pdf/> Luettu 15.5.2010.
- Itäpuisto M. 2009. *Lapsen auttaminen*. Artikkelit Lasinen lapsuus -sivustolla. Saatavissa <http://www.lasinenlapsuus.fi/tietoa/lapsenauttaminen/> Luettu 15.5.2010.
- Itäpuisto M. 2008a. Alkoholiongelmiaisten vanhempien lapset psykologian tutkimuskohteena. *Psykologia* 43, 84–94.
- Itäpuisto M. 2008b. *Pullon pohjimmaisat. Lapsi, perhe ja alkoholi*. Kirjapaja, Helsinki.
- Itäpuisto M. 2005. *Kokemuksia alkoholiongelmiaisten vanhempien kanssa eletystä lapsuudesta*. Kuopion yliopisto, Kuopio.
- Kallio S. 2007. *Lapsen näkökulma päihdetyössä. Tutkimus päihdeperheen lapsen huomioon ottamisesta päihdetyön erityispalveluissa*. Sosiaalityön pro gradu -tutkielma. Kuopion yliopisto, Kuopio.

- King S. 1996. Researching Internet communities: Proposed ethical guidelines for the reporting of results. *The Information Society* 12, 119–128.
- Morrow V & Richards M. 1996. The Ethics of Social Research with Children: An Overview. *Children & Society* 10, 90–105.
- Pakkanen E. 2009. *Lapsen kokemuksia vanhempien haitallisesta päihteidenkäytöstä. Tarkastelussa Varjomaailma -verkkopalveluun tuotetut tarinat 2008–2009*. Sosiaalialan koulutusohjelman opinnäytetyö. Metropolia-ammattikorkeakoulu, Helsinki.
- Peltoniemi T. 2005. Suomalaisten lasinen lapsuus 1994 ja 2004. *Tiimi* 2/2005. Saatavissa <http://www.a-klinikka.fi/tiimi/arkisto/205/lasinenlapsuus04.html/> Luettu 15.5.2010.
- Roine M. 2009. Lasinen lapsuus -kysely 2009: Joka neljäs suomalainen kokee lapsuudenkodissa käytetyn liikaa päihteitä. *Tiimi* 6/2009. Saatavissa http://www.a-klinikka.fi/tiimi/609/ll_kysely09.html/ Luettu 15.5.2010.
- Roine M. 2010. *Vanhempien päihteidenkäytöstä kärsivät lapset palvelujärjestelmässä*. Esitys Vanhempien päihteidenkäytön aiheuttamat haitat lapselle -seminaarissa Eduskunnassa 18.3.2010.
- Roine M. (tulossa) Verkkoympäristö vanhempien juomisesta kärsivien tyttöjen tuen tilana. Teoksessa Kallio KP, Ritala-Koskinen A & Rutanen N (toim.) *Missä lapsuutta tehdään. Lapsuuden tilat ja lasten paikat monitieteisessä lapsuuden tutkimuksessa*. Nuorisotutkimusverkosto, Helsinki.
- Roine M & Ilva M (tulossa) Suomalaisten lasinen lapsuus. Teoksessa Roine M, Ilva M & Takala J (toim.) *Lapsuus päihteiden varjossa*. A-klinikkasäätiön Raportteja -sarjan julkaisuja. A-klinikkasäätiö, Helsinki.